

Moerbeke

De Linie trekken

4 december 2011

Het Soete Land van Waes is sinds een paar jaar minder zoet. Dat komt doordat de suikerfabriek in Moerbeke geheel en al ter ziele is gegaan. Met de grond gelijk gemaakt zelfs. Nochtans werd al sinds jaar en dag in Moerbeke suiker geraffineerd door De Suikergroep. In de herfst, wanneer de bieten van de akkers waren gehaald, lagen de wegen daar soms verdacht glad door de smeerlapperij die de tractoren en karren van de boeren op de weg achterlieten. De bieten werden immers massaal aangevoerd naar de suikerfabriek en de pulp afgevoerd. Voor zover ik het begreep was die pulp van de afgewerkte bieten nog bruikbaar als veevoer. Bij al die bedrijvigheid bleef er al eens iets glibberig achter op de weg. In die periode hing er ook een aardachtige, met niets te vergelijken stank als een deken over Moerbeke. De suikerfabriek was er en het zag er naar uit dat ze daar ook eeuwig zou blijven. En toch werd enkele jaren geleden het begin van het einde ingeluid. De productie van de suiker werd toen overgenomen door *Iscal Sugar*. Een multinational die in 2004 ontstond uit een fusie van De Suikergroep, de suikerfabriek van Veurne en de suikerfabriek van Fontenoy. Om tot de naam „Iscal“ te komen had men de Latijnse namen voor de IJzer en de Schelde, *Isera* en *Scaldis*, aan mekaar geplakt. Deze rivieren vormden de belangrijkste toevoerwegen van de suikerbieten voor de vroegere fabrieken uit de groep. Meer bepaald die in Fontenoy en die in Moerbeke. Iscal liet er geen gras over groeien. Al in 2005 werd de fabriek in Veurne gesloten, die in Moerbeke ging in 2008 dicht. De naakte ontslagen die daarvan het gevolg waren, werden evenwel niet ervaren als zedenschennis. Degenen die de zeden schonden gingen goed gekleed in driedelig pak en ze telden ijverig hun winst uit.

Het einde van een tijdperk, het einde ook van de reusachtige silo's die van overal te zien waren. Die dus een duidelijk richtpunt vormden wanneer je in één van onze infame „omleggingen“ was terechtgekomen en dreigde te verdwalen. Een baken voor de vertwijfelde reiziger. Bij de sluiting kwam alle personeel op straat te staan. Eerst omdat ze zonder werk zaten, vervolgens om hiertegen te protesteren.

Men kan zich afvragen waarom een bedrijf dat niet onaardig winst maakte opeens besloot om een goed draaiende fabriek te sluiten. Het antwoord is, enerzijds, de Eurocratie en anderzijds geld. Wat zo ongeveer op het-

De gigantisch grote silo's van de suikerfabriek in andere tijden. De foto is van een andere wandeling.

zelfde neerkomt. Het geld dat met dit alles gemoeid was vloeyde gewillig in de onpeilbaar diepe zakken van mensen die het al lang niet meer nodig hadden. De negatieve gevolgen werden geheel op de schouders van Jan Met De Pet geladen. Wat was er aan de hand? Europa wilde de suikerproductie beperken en terugbrengen van 17 naar 11 miljoen ton. Dat leidde ertoe dat in België drie fabrieken gesloten werden. Ook Nederland deelde in de klappen want daar sneuvelde één fabriek. In nog eens zes andere landen werd de productie van suiker

alleen maar beperkt. Samen met het EU-geld dat in de hele sluitingsronde werd uitgedeeld, kwam de familie Lippens een beetje wazig in beeld. Die was namelijk eigenaar van Iscal Sugar. Men strooide vanuit Brussel niet met kristalsuiker maar met 53 miljoen euro. In casu de premie die de EU op tafel legde om de fabrieken te sluiten en te ontmantelen. Het was dus de kunst die pot te pakken te krijgen. Leuk douceurtje. Kassa! Het Zoete Waasland smaakt wel eens wrang.

What's in a name?

Er is Moerbeke en... Moerbeke. Het ene is een deelgemeente van Geraardsbergen, het

Op de zandrug

andere niet. Om het onderscheid te maken wordt er door- gaans gesproken over Moerbeke-Waas wanneer het dorp bedoeld wordt waar ik dit keer ging wandelen. Die naam is niet officieel maar maakt wel het onderscheid duidelijk. Moerbeke is een landelijke gemeente die tegen de noordelij- ke staatsgrens aangevlijd ligt. Het landschap is overwegend vlak. In het zuidelijke deel van de gemeente, onder de Moervaart, liggen de meersen. Land dat vroeger regelmatig overstroomde en dat gevormd werd tijdens de laatste ijstijd. De aanwezigheid op sommige plaatsen van schelpenlagen, niet ver onder de huidige oppervlakte, bewijzen dat eens de zee tot hier kwam. Het areaal is ingedeeld in akkers met aan de randen daarvan rijen hoge canadapopulieren. Hoe vlak ook alles schijnt te zijn op het eerste gezicht, boven de Moervaart ligt een zandrug. Vermits dat een „rug“ is, ligt die dus hoger dan de rest. Op die zandrug is het natuurdomein Heidebos te vinden. Het strekt zich uit over het grondgebied

van zowel Moerbeke als van Wachtebeke. Noordelijker, boven de Expresweg Antwerpen - Knokke en dus meer naar de grens toe, liggen uitgestrekte polders met twee kreek: de Grote Kreek en het Pereboomsgat. Precies bij dat Pereboomsgat staat een grenspaal.

Water

Zonder veel overdrijven kan men hier spreken van een *driestromenland*. Al wordt daar meestal wat anders onder verstaan. Ik begrijp dat in Nederland meerdere scholen zo zijn genoemd en dat het „echte“ Driestromenland in China ligt. Het is zelfs het tweede grootste natuurgebied en het hoogstgelegen en grootste moerasgebied ter wereld. Daar ontsprin- gen drie stromen die verderop uitgroeien tot machtige rivieren: de Gele Rivier, de Yangtze en de Mekong. Het beschermde Driestromenland heeft een oppervlakte van Engeland en Wales samen! Nu, zo bruin bakken we het hier in Moerbeke niet. Maar toch liggen hier drie stromen: de Durme, de Moervaart en de Zuidlede. Niets spectaculair, ze stromen niet wild en door diepe kloven. Het zijn kalme, luie watertjes die hier rustig te blinken liggen. Berus- tend in hun vergane glorie en hun waarde die alleen nog maar historisch is.

Destijds, in de aardrijkskundles, maakte de meester ons diets hoe je er achter kon komen wat de linker- en wat de rechteroever van een rivier was. Je moet met je rug naar de bron gaan staan en wat dan aan je linker hand ligt, dat is... juist. Toen ik daar later over nadacht stelde zich met name bij de Durme toch een probleem. Wat ik ook zocht op de Michelin- kaart (die had de grootste schaal) en in de informatie die toen nog schaars was, ik kon niet vinden dat die rivier zoiets als een bron had! Nergens vond ik een plaats waar het water gestaag uit de grond kon opwellen, om vervolgens een iel stroompje te maken waar verder allerlei beekjes in uitmondden om tot een rivier uit te groeien. Raar... Zoek maar op de kaart, je loopt geheid verloren. Dat is nochtans niet altijd zo geweest. Al is het wel zeer lang geleden dat voor de Durme echt een bron kon aangewezen worden. In de middeleeu- wen was de rivier namelijk aanzienlijk langer. Ze begon toen ergens in de buurt van Aalter en Zomergem. En daar lag dus die fameuze bron. Vervolgens stroomde dat water oost- waarts tot Vinderhout. Daar stortte de Poekebeek zich in de Durme. Vanaf de vijftiende

eeuw werden de Durme en de Poekebeek ten westen van Vinderhoute respectievelijk Hoogkale en Neerkale genoemd. Na wat gekronkel en richtingsveranderingen kwam de Durme dan terecht in de Moervaartdepressie om zich langzaam zuidwaarts naar Lokeren

Hier vloeit één en ander samen! Op de voorgrond: de Durme. Links: de Zuidlede. Rechtdoor: de Moervaart.

te spoeden. Om tenslotte bij Hamme in de Schelde uit te monden.

Die toestand is voor een groot deel onherkenbaar veranderd. Het machtinge Gent zocht destijds naar verbindingen over het water met én de Noordzee én de Westerschelde. Zo begon men daar allengs te spitten en te graven en werd de natuurlijke situatie grondig veranderd. Het aanleggen van de Brugse Vaart, het Kanaal Gent -Terneuzen en het Schipdonkkanaal gooide de oorspronkelijke toestand totaal overhoop. Zo werd de loop van de waterlopen alsmaar onduidelijker en om het nog wat moeilijker te maken kregen ze

soms ook nog eens een andere naam. Nu spreekt men tussen Mendonk en Daknam over de Moervaart en de Zuidlede. Vanaf Daknam wordt de naam „Durme“ nog enkel gebruikt voor de benedenloop van Lokeren tot Hamme.

Al dat ingrijpen kon uiteraard niet zonder gevolgen blijven. Door het graven van de Sassevaart in 1547 en het Kanaal Gent-Terneuzen tussen 1823 en 1827, werd de Durme volledig afgesneden van haar bovenloop. Hierdoor begonnen grote delen van de rivier te verzanden. Met het opkomende tij werd zand aangevoerd. Dat had rustig de tijd om te bezinken en zo kwam de zaak geleidelijk aan dicht te zitten. Om de scheepvaart mogelijk te houden, begon men vanaf de twintigste eeuw met baggerwerken. Het was vechten tegen de bierkaai. Bovendien maakten de veranderende omstandigheden dat de Durme als economische factor steeds onbelangrijker werd. Er waren echter nog meer kwalijke gevolgen. Het hoogwaterpeil van de Schelde was ondertussen aanzienlijk gestegen en bij springtij was het slag om slinger wel prijs: de vallei van de Durme en de Moervaart overstroomde. 1953 was algemeen een rampjaar wat overstromingen betreft en het centrum van Lokeren kreeg zijn deel aan huis besteld door de Durme. Die loopt immers dwars door het stadscentrum. Daarom werd in 1955 besloten om de Durme af te dammen. Toen dat gebeurd was werd de Durme vanaf Waasmunster in feite een getijdengeul van de Schelde. Het overige deel van de Durme en de Moervaart lag daar dus maar wat te liggen. Let wel: een statisch gegeven is dat absoluut niet! Het regent immers wel eens en dat water komt dan in die stromen terecht maar het kan nergens heen! Problemen dus. Bij zoverre dat het nog steeds nodig is om met pompen de rivieren op peil te houden. Het water wordt geloosd in het kanaal Gent - Terneuzen. Zo doet zich het eigenaardige feit voor dat de overheersende stroomrichting van de historische Durme door de mens werd omgekeerd! Zoek dan maar eens een bron...

Hetgeen ik al een tijdje vermoedde wordt nu bevestigd door de documentatie die ik erover vond: de Moervaart is geen rivier maar een kanaal. Deze waterweg, die vroeger de Moere werd genoemd, is oorspronkelijk gegraven in de Middeleeuwen. Zo rond 1300. Het waren de monniken van de abdij van Boudelo die hier het *ora et labora* in de praktijk brachten. Aanvankelijk was het de bedoeling van dit kanaal om de afwatering van de Moervaartdepressie te verbeteren. Al snel, echter, onderkende men de mogelijkheid om de moeilijk bevaarbare Zuidlede te vermijden. De boten moesten namelijk kunnen varen om de turf af te

De Dambrug. Eén van de typische stalen kantelbruggetjes over de Moervaart. Ook deze foto komt van een vroegere wandeling

voeren die in dit gebied werd gewonnen. Daartoe is de Moervaart al in de 15e eeuw bevaarbaar gemaakt. Door de aanleg van het kanaal Gent - Terneuzen werd in 1825 de verbinding verbroken met de natuurlijke bovenloop. Vandaag de dag heeft het kanaal geen economische betekenis meer. Het wordt enkel nog voor pleziervaart gebruikt. Over de smalle Moervaart liggen typische ophaalbruggetjes. Die zijn ondertussen ook geklasseerd.

De Zuidlede is wel degelijk een rivier(tje). Ze draait en kronkelt dat het een aard heeft. Ze is smal en ondiep.

Haar loop is overwegend door landbouwgebied en voor een deel ook door het provinciaal domein Puyenbroek in Wachtebeke. Waar ze meewerkt aan het decorum. Varen op de Zuidlede is nauwelijks mogelijk. Je zou het kunnen proberen met een kano maar dan zal je die bij allerlei dammen toch moeten dragen. Als je voordien al niet verstrikt raakt in de welig tierende waterplanten.

In lijn

Was ik in de war wat betreft de eventuele bron van de Durme, de wandeling liep ook langs, over, op en naast de „Linie“. Zo'n beetje overal dook die wel op. Ook dat stelde me aanvankelijk voor een raadsel. Ik had zo het idee dat het begrip „Linie“ wel eens verschillende ladingen kon dekken. Wat ook zo bleek te zijn. Al zijn er wel duidelijke verbanden te onderscheiden.

Eerst was er de Linie die werd aangelegd tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Die oorlog moet inderdaad wel tachtig jaar hebben geduurd want hij werd uitgevochten tussen 1568 en 1648. Toen doorsneed de grenslijn tussen de vechtende partijen van oost naar west het gebied tussen Staats- en Spaans-Vlaanderen. Staats-Vlaanderen was zo ongeveer wat we nu kennen als Zeeuws-Vlaanderen. Langs deze grenslijn werden aan beide zijden talrijke versterkingen en forten aangelegd. Sommige daarvan zijn nog steeds in het landschap te onderscheiden. In de loop van de tijd keerden de krijgskansen meermaals. Als gevolg daarvan werden ook telkens de grenzen verlegd. Om de verdediging te organiseren werden sommige polders wel eens onder water gezet. Later werden die gebieden wel weer drooggelegd. Volksvermaak waarschijnlijk.

Tot zover de „oude“ Linie. Iets recenter is de *Bedmarlinie*. Het is een verdedigingslinie die werd gebouwd tussen 1701 en 1702. Er was toen alweer een andere oorlog aan de gang: de Spaanse Successieoorlog (1701-1714). Vlaanderen was in 1700 een Franse provincie

geworden als een erfenis van de koning van Spanje. Dat werd door andere mogendheden fel betwist en dat meningsverschil werd dus uitgevochten in de Successieoorlog. Het was in opdracht van de markies van Bedmar, die opperbevelhebber was van de Spaanse troepen in de Nederlanden, dat deze versterkingen werden aangelegd. Het traject van de Bedmarlinie liep in het Waasland vanaf de Moervaart, via de Zuidlede naar de Stekense vaart tot aan het fort Sint-Jan. Vervolgens ging de linie door het Stropersbos via de Klingendijk

richting het fort Bedmar aan de huidige Nederlands-Belgische grens. Deze verdedigingslinie werd al kort nadat ze tot stand was gekomen ook alweer voor een groot deel gesloopt. Wat nu bekend staat als de *Liniewegel* is nog een restant van deze verdedigingswerken. Evenals de brede sloot die er langs ligt. De plaats van de versterkingen is nog te zien omdat deze wegel wat hoger ligt dan het omringende land.

Het *Natuurreserveaat de Linie* is nu een landschap vol afwisseling. Er zijn bossen, moerasgronden, oude turfputten, wat akkertjes, natte graslanden, rietvelden, knotwilgen, grienden en plassen. Doordat het gebied ten noorden van de Linie vroeger regelmatig overstroomde, is er daar nauwelijks bewoning te vinden. Die kwam er ook nog niet toen het land al was drooggelegd. Hoewel het waterpeil wat gezakt was, bleef het land nog altijd drassig en moerassig. Het gebied was voor een groot deel zelfs nagenoeg ontoegankelijk. Het verzanden van de Durme had ook een impact op het landschap hier. Zolang de rivier economisch van belang bleef, werd er gebaggerd om de vaargeul bevaarbaar te houden. Langs de Moervaart werd er aldus op de lager gelegen delen nogal wat baggerspecie gestort. Ook anderszins greep de mens hier in op het landschap. Om de vochtige percelen toch ergens bruikbaar voor te maken, werden er bomen op aangeplant. Maar ook dat kon niet zondermeer door de omstandigheden die hier heersten. Daarom legde men vroeger *rabatten* aan. Dat zijn opgehoogde plantstroken van enkele meter breed die evenwijdig in het landschap liggen. Voor het ophogen werd de aarde gebruikt die men uit de noodzakelijke afwateringsgreppels opgroef. Een voorbeeld daarvan is het bosgebied dat bekend staat als *Den Hert*. Dat is zeer rijk aan soorten door de afwisseling tussen hoger gelegen (droog) en lager gelegen (vochtig) gebied.

De grienden, waarvan reeds sprake, waren plantages van bepaalde wilgensoorten. De wilg is namelijk een boomsoort die goede vriendjes pleegt te zijn met een vochtige omgeving. Waar het hier echter om te doen was, waren de *wilgentenen*, de *wissen* of *wijmen*. Korte stekken van een wilgensoort werden op de vochtige gronden aangeplant in rijen. De

Een bosrand. Ergens te velde.

jonge twijgen werden om het jaar afgesneden. Het waren de *wissen* die men op het oog had. Tot kort na de Tweede Wereldoorlog nog, was Eksaarde een bekend centrum in Vlaanderen voor deze teelt. De *wijmen* dienden om er manden mee te vlechten. Hetgeen hier in de streek dan ook vrij uitgebreid werd gedaan. Er zijn nog enkele percelen *wijmen* te vinden maar ze zijn zeldzaam geworden. En geen wonder: het mandenvlechten wordt nog slechts als hobby beoefend. Hoewel de *wissen* ook nog gebruikt worden bij waterwerken en bij het vastleggen van druivenranken in wijngaarden. Er is, veronderlijk misschien, nog steeds één bedrijf in Eksaarde dat in deze handelswaar is gespecialiseerd.

De grens tussen Lokeren en Moerbeke is ook al waterachtig. Het is de *Olentgracht*. Deze beek heeft nog wel meer betekenis dan alleen maar als gemeentegrens. Ze voert ook het water af van het omliggende landbouw- en natuurgebied. Dat wordt dan overgepompt in de Zuid-

lede. Dat soort pompstations is al tamelijk oud. Al sinds 1918 zijn ze hier gebouwd en gebruikt. Dat was ten voordele van de landbouw maar het natuurgebied werd er tegelijk door benadeeld. De eeuwige confrontatie van natuur en cultuur.

De ondergrond van de Moervaartdepressie is eigenlijk wel bijzonder. Het is een mengvorm van klei, mergel en veen. Dat maakte dat hier plantensoorten voorkwamen die men elders niet of nauwelijks vond. Zeldzame moerasplanten, bijvoorbeeld. Nu blijven daarvan enkel nog wat sporen over. Vooral in de bossen langs de Zuidlede en op de *rabatten* van eertijds.

Er staat bij de Olentgracht een huis. Helemaal alleen in de velden. Het moet zeer rustig wonen zijn. Al krijg je daar wel makkelijk natte voeten. Het huis aan de rand van de bossen diende in 1985 als decor voor de TV-reeks „Hard Labeur“.

Nog een Linie

Wat ik totaal niet verwacht had op deze tocht maar wat er desondanks toch was, dat waren bunkers! Nu ja, goed, ik heb er maar

Een bunker van “der Kaiser“.

één gezien maar er zijn er wel meer. De Duitsers bouwden tussen 1916 en 1917 de zogenaamde „Holland Linie“. Nederland was in de Eerste Wereldoorlog neutraal gebleven. De Duitse keizer, Onkel Willy, was weliswaar gelieerd aan de Nederlandse koninklijke familie, maar toch vertrouwden de militaire strategen de zaak niet helemaal. Deze rij bunkers werd gebouwd om eventuele aanvallen vanuit Nederland af te slaan. Dat is ook de reden dat de verdedigingskant naar het noorden is gericht. Aan de zuidzijde van elke bunker is de toegangsdeur en een trap om op het dak te komen.

In het noorden van Eksaarde, dat is ten zuiden van de Moervaartdepressie, (volg je nog?) staan nu nog verschillende bunkers grauw en dreigend in het landschap. Ze werden allemaal op dezelfde manier gebouwd. De velden in het gebied waar de bunkers staan liepen vroeger vrij dikwijls onder water. Dat vormde dan een bijkomende natuurlijke verdedigingslinie tegen mogelijke aanvallers. Zoals op vele andere plaatsen zijn ook deze bunkers thans dienstig als verblijf voor vleermuizen. Daartoe werden die bunkers gedeeltelijke met aarde bedekt en slechts een kleine vliegopening blijft beschikbaar voor het verkeer van de bewoners.

‘t Is gebakken

Stel dat ik opeens „*francipani*“ zou roepen, waaraan zou je dan denken? Waarschijnlijk, net als ik, in de eerste plaats aan een gebakje. Ja toch? Wel... dat is het niet. Het gebakje be-

Een frangipane. In ons dialect: een *franzepanneken*.

staat weliswaar maar het wil aangesproken worden met een lichtjes andere naam: frangipane. Dat wordt gemaakt met een beslag op basis van boter, suiker, gemalen amandelen, eieren en bloem. Een typisch kenmerk is ook een laagje glazuur bovenop dit gebak.

Goed, dat had ik dus niet in gedachten. Je moet frangipane ook niet verwarren met frangipani. Ik zou het iedereen ten stelligste afraden daarvan te gaan eten. De *Frangipani*, *plumeria acutifolia*, is een ruim 5 meter hoge boom die behoort tot de familie van de *wolfsmelkachtigen*. De wasachtige bloemen verspreiden een bedwelmende zoete geur die op grote afstand waar te nemen is.

Het moet echter niet altijd stinken om gevaarlijk te zijn. De bladstengels bevatten namelijk een melkachtig kleverig sap dat voor mens en dier giftig is. Maar laat het duidelijk zijn: het is ook niet dat gewas wat ik in gedachten had om mijn virtuele kreet te lanceren. Waar het me hier om gaat is het *Fort Francipani* in Moerbeke. Francipani met een “c”, jawel. Dit fort hoorde weleer tot de Linie van de Nieuwe Vaart, en het werd aangelegd in 1644. Na de verovering van Hulst door Staatse troepen in november 1645 werden de meeste Spaanse forten onder de voet gelopen. Maar Francipani bleef in handen van de Spanjaarden. De vrede van Munster bevestigde deze toestand nog eens. Het verhaal gaat dat het fort later, tijdens de Spaanse Successieoorlog, nog eens werd aangepast door de alom bekende Franse vestingbouwkundige Vauban. Het was een

vrij groot fort met vier bastions dat omringd werd door een gracht en een *glacis* met *bedekte weg* van ruim 350 meter zijde. Een glacis is in de vestingbouw het glooiend omhoog lopende terrein om een vestingwerk heen. Beschermde door die glooiing in het terrein en aan het zicht van de aanvallers onttrokken, ligt achter het glacis de eerder genoemde *bedekte weg*. Daarvan was het de bedoeling dat de soldaten niet rechtstreeks konden beschoten worden. Het Fort Francipani is vrij goed bewaard gebleven. De verdedigingswal en hoofdgracht zijn aan de westelijke zijde bijna volledig intact gebleven. De oostelijke helft is nog herkenbaar aan de manier waarop de percelen zijn ingedeeld en aan de lichte ophogingen. Ook het glacis is bijna intact bewaard. Op het middenplein staan er nu recente gebouwen. Het geheel is privébezit en als zodanig niet toegankelijk voor het brede publiek. Ik moet er bij zeggen dat ik geen idee heb waar dat fort precies te vinden is in Moerbeke. Hoogstwaarschijnlijk ben ik er niet eens gepasseerd. Maar bestaan doet het wel degelijk!

Bloed aan het kruis

In het jaar onzes Heren 1317 was *Boudewijn met de Negen Ponden* aan het spitten op zijn akkertje. Dat was niet zo vreemd want Boudewijn was boer en spitten is nu eenmaal iets wat boeren destijds wel eens plachten te doen. Het feit zou voor eeuwig onvermeld gebleven zijn, ware het niet dat de spade van de man op een hard voorwerp stootte. Het bleek een kruis te zijn. Hij haalde het kruis uit de grond en... er vloeide bloed uit! Boudewijn moet een zeer flegmatisch mens geweest zijn want in plaats van ter plaatse op de knieën te stuiken en de hemel en al zijn heiligen te aanroepen, bracht hij het kruis kort en goed naar zijn hofstede. Even later hervatte hij zijn werk en zowaar: hij vond *nóg* een kruis. Samen met een speer en twee Romeinse schalen. Ook die vondst bracht hij naar zijn huis. Dat was althans zijn bedoeling maar hier was vanzelfsprekend meer aan de hand. Terwijl hij met het tweede kruis op weg was, begonnen de klokken van de kerk in Eksaarde opeens te luiden! Let wel: zonder dat iemand aan het klokzeel stond te sleuren! En dat waren ze daar niet gewoon. Het was duidelijk dat hier bovennatuurlijke krachten aan het werk waren. Boudewijn, met zijn Negen Ponden en de twee kruisen, ging de pastoor inlichten. De kruisen werden vervolgens in processie naar de kerk gebracht. Een ongelovige Thomas die hoofdschuddend om zoveel naïviteit stond toe te kijken, werd onmiddellijk gestraft met een hoofd dat hij niet meer recht kon krijgen. Wanneer hij echter berouwvol op de knieën gezonken was en voor de kruisen ging bidden, kwam alles weer in orde. Het was de start

De heel mooi en rustig gelegen Kruiskapel of Verre Kapel

voor een hele reeks mirakelen die daar nog zouden geschieden.

Het verhaal van de kruisvindingen werd in 1621 zo verteld door pastoor Busselius van „*de heerelyckhede van Exaerde*“. Er is waarschijnlijk op de plaats waar de kruisen werden gevonden reeds in de vijftiende eeuw een kapel gebouwd. De huidige Kruiskapel werd wel gebouwd in 1632. De gemetselde put in de nabijheid van de Kruiskapel zou de juiste plaats aangeven waar de kruisen werden gevonden.

De parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw-Tenhemelopneming van Eksaarde en de Kruiskapel zijn met elkaar verbonden door de veertien statiekapelletjes van een kruisweg die twee kilometer lang is. De staties zijn op regelmatige afstanden geplaatst en vormen de wegwijzers naar de plaats waar de miraculeuze kruisen gevonden zijn. Vóór de bouw van de Kruiskapel werd de dreef het Heilig Put-Straetken genoemd, nu heet het Kruiskapelledreef. De kruisweg bestaat sinds 1878.

De gemetselde put bij de Kruiskapel. Het kruis op de achtergrond is niet één van de twee die hier gevonden werden. Het is later opgericht door gulle schenkers.

Aan de Kruiskapel dankt Eksaarde zijn reputatie van bedevaartplaats. Er werd daar gebeden voor bescherming tegen alles wat te maken had met de gevaren van water. Niet zo verwonderlijk in een streek die zo rijk was aan allerlei water en waarvan grote delen geregeld overstromden. Zo werd er daar gebeden voor bescherming tegen verdrinking. Zwangere vrouwen kwamen er bidden voor een goede bevalling. Ook werd er bescherming gezocht tegen allerlei breuken en tegen alle gevaren van wat voor aard of soort dan ook. Vlas werd geofferd om een goede oogst te krijgen. Boeren smeekten er de bescherming af van hun veestapel. Dat laatste is nog te zien aan de vele wassen beeldjes die zijn opgehangen in de kapel. Het zijn *ex voto's* van boer-

derijddieren.

Er wordt verteld dat herhaalde malen geprobeerd is de kruisen te vergulden maar dat is nooit gelukt. Ze zouden gemaakt zijn uit een legering die in de metallurgie niet bekend is. Ondanks de waarde en de kracht die aan de kruisen worden toegeschreven, erkent de Kerk deze kruisen niet als relikwieën. In de achttiende eeuw liet monseigneur Van Eersel, bisschop van Gent, aan elk kruis een echte relikwie bevestigen: een splinter van het kruis van Christus. De kapel is sinds 1995 een beschermd monument.

De opdrachtgevers voor het bouwen van de kapel in 1632 waren de heer van Eksaarde Lanchals en zijn echtgenote Florentina de Gruutere. Boven de deur van de kapel is een steen ingemetseld die zeer verweerd is maar die hun alliantieschild zou zijn. De gemetselde put buiten, zou van Keltische oorsprong zijn. Een offerplaats wordt er gefluisterd. In lang vervlogen tijden werden in dit soort putten offers gegooit. Dat waren nogal eens beeldjes van de moedergodin, bijvoorbeeld. Hier en daar werden die beeldjes later door christenen gevonden om vervolgens als miraculeuze Mariabeelden vereerd te worden. Het zijn niet bewijsbare speculaties. Van dezelfde soort is de bewering dat de kruisen zouden zijn meegebracht als souvenir van de kruistochten rond 1202. Later werden ze om duistere redenen in de put gegooit. Wat volkomen in tegenspraak is met het graafverhaal van Boudewijn. Voor het bloeden is er zelfs een „wetenschappelijke“ uitleg gevonden. Er zijn bacteriën ontdekt die neutraal zijn van kleur, maar die bijvoorbeeld na vijftig jaar rood kunnen kleuren door dan bloot gesteld te worden aan de lucht. Dat is vooral aanwezig bij bepaalde graansoorten en bij maïszetmeel. Hmm... Maïs? Dat kenden ze nog helemaal niet toen de kruisen gevonden werden, dacht ik zo. Andere graansoorten natuurlijk wel.

De Kruiskapel wordt ook wel de „Verre Kapel“ genoemd. Ze staat dan ook een eind van de parochiekerk af. Elk jaar doen gelovigen nog steeds de kruisweg. Vooral gedurende de noveen (negen dagen) na het feest van de Kruisverheffing op 14 september. Volgens het bord bij de kapel zit achter het hele verhaal van de kruisvinding een zwaarwegende symboliek: *God laat zich vinden*.

In deze omgeving waar het spirituele zo sterk overheerst, heeft men nochtans niet vergeten met mensen te doen te hebben. En die moeten zo nu en dan eens toegeven aan wat de natuur dicteert. Zo is er achter de kapel een openbaar toilet te vinden! Echter alleen maar voor mannen geschikt, heb ik de indruk. Je kan de Kerk nu eenmaal niet ervan verdenken voorop te lopen om rekening te houden met de noden en wensen van het vrouwelijke deel van de mensheid.

Amor et labor

In Moerbeke woont Eddy Heirman. Ja, goed, hij is natuurlijk niet de enige. Volgens de Wikipedia zijn er daar meer dan 6000 koppen te tellen. Daarvan hebben 133 inwoners de Nederlandse nationaliteit. Geen wonder want zoals ik al zei grenst de gemeente aan Neder-

land. Ik ken Eddy in een heel andere context dan zijn beroep zou laten vermoeden. Hij is namelijk uurwerkmaker. Ik ken hem echter als radioamateur. Alleszins wat het eerste betreft kan hij niet geringe adelbrieven voorleggen. Zijn vader was immers niemand minder dan *Edgard Heirman*.

Edgard Heirman werd in 1919 in Waasmunster geboren. Hij is de uitvinder van de originele *constateur*. Dat is een registrerende klok waarmee de duivenmelkers het precieze tijdstip konden vastleggen waarop ze hun dakpanschijters na een min of meer lange vlucht weer in de handen kregen. Dat was op zich al een niet te onderschatten bijdrage aan de wereldvrede omdat het grotendeels de discussie uitsloot wiens gevederde kampioen het eerst was aangekomen. Zonder dat zouden er nog meer door alcoholmisbruik aangevuurde vechtpartijen geweest zijn in de „duivenlokalen“. Daar houdt de erelijst van de man echter

De Heirmanklok zoals ze in Brugge te zien was.
Foto Wiki Commons. Auteur: C. Andriesen & Zn. Public domain.

niet bij op. Hij was ook een verdienstelijk schilder. Zijn landschappen in forse, donkere kleuren, vermochten me op jeugdiger leeftijd wel eens te ontroeren. Bovendien heeft hij de Heirmanklok gebouwd en dat was niet gering. Het kostte hem 11 jaar voorstudie alvorens hij met het realiseren van deze ontzettend ingewikkelde mechaniek kon beginnen. Heirman werkte voor en na de Tweede Wereldoorlog aan de bouw van zijn klok, die uiteindelijk acht meter lang en vijf meter hoog

werd. Het mechaniek is opgebouwd uit meer dan 90 000 vaste en bewegende onderdelen. Eens afgewerkt bood het stadsbestuur van Sint-Niklaas de uurwerkmaker en kunstschilder het Walburgkasteel aan als locatie om de klok op te stellen. Het was koning Boudewijn in hoogst eigen persoon die op 4 november 1956 het astronomisch uurwerk plechtig inhuldigde. Bij die gelegenheid werd Heirman benoemd tot gebrevetteerd uurwerkmaker van het Koninklijk Hof. Hij breidde zijn klok nog verder uit met zijpanelen, een sterrenhemel en een planetarium. In het midden bovenaan, naast de kroon, staat Heirmans devies te lezen: *Amor et labor omnia vincunt*. Liefde en werk overwinnen alles...

In 1982 is de klok voltooid door Eddy Heirman.

De klok geeft de tijd aan. Wat nogal vanzelf spreekt. Om het kwartier laat ze zich horen. Daarenboven worden er op de klok ongeveer vijftig ambachten uitgebeeld en zijn er ongeveer zestig wijzerplaten aan de klok te onderscheiden. De datum die wordt aangeduid houdt natuurlijk ook rekening met de schrikkeljaren en met het aantal dagen van de maand. Er zijn engeltjes die op bellen slaan en je kan de zon zien opkomen. De seizoenen wisselen en je kan de stand van de zon en de maan ten opzichte van de aarde zien. Evenals hun invloed op de getijden. Je raakt er simpelweg niet op uitgekeken. Op voorwaarde dat je de klok überhaupt nog te zien krijgt! Ze is namelijk op de dool.

Ruim twintig jaar na de inhuldiging van de Heirmanklok begon het kasteel Walburg in Sint-Niklaas in toenemende mate af te takelen. Om te beletten dat er met de Heirmanklok wat verkeerd zou gaan en op vraag van de stad Brugge, werd de klok naar die stad overgebracht. Er werd zelfs een speciaal gebouw voor neergezet in het Boudewijnpark. Een vermaakcentrum. Op Paasdag van 1977 was de klok daar weer voor het publiek te bewonderen. In de tijd dat ze daar stond is ze door honderdduizenden bezoekers uit de hele wereld bezocht. Toen het Brugse pretpark werd overgenomen door Spaanse investeerders, bleek dat die niets zagen in de Heirmanklok. Eind 2007 werd ze daar weg gehaald. Het begin van wat men een lijdensweg zou kunnen noemen. De stad Sint-Niklaas was er niet meer in geïnteresseerd. Het oude stationsgebouw in Moerbeke, waarover ook eerst gedacht werd als onderkomen voor de klok, kreeg een andere bestemming... De familie Heirman besloot dan maar het astronomische uurwerk te stockeren in een loods. Hoe het er nu mee gesteld is, weet ik niet. Er waren geruchten dat Waasmunster, de geboorteplaats van

Edgard, de klok zou willen opstellen in kasteel Blauwendael.
De vader van de klok stierf in 2002. Hij werd 83 jaar oud.

De Pheip uit

In Zoersel zat ik naast Marcel Kiekeboe op een bankje, in Moerbeke had ik de gelegenheid (nog) niet om naast een stripfiguur plaats te nemen. Daar is het trouwens ook niet Marcel die er een bronzen standplaats zou hebben. Nee, nee, hier in Moerbeke gaat het om de illustere Meneer Pheip. Ook een personage in twee dimensies. En wel een die al heel wat langer leeft dan Marcel Kiekeboe. Voor mijn Nederlandse lezertjes, die misschien niet zo vertrouwd zijn met de culturele parels die ons koninkrijk heeft te bieden, weze vermeld dat Meneer Pheip een personage is in de stripverhalen van *Nero* van de tekenaar *Marc Sleen*, nom de plume van Marc Neels. De strip *Nero* is een humoristische reeks vol kolder, absurde grappen en antihelden met herkenbare menselijke trekjes en gebreken. De tekenstijl van Sleen is erg soepel en los. Destijds, toen de wereld voor mij nog jong was, was ik een toegewijd *Nero*-lezer. Anderen zwoeren bij Kuifje maar dat vond ik veel te serieus en te stijf. Vol met vreselijk zoutloze grappen ook. En, niet te vergeten, voor luttele vijftien Belgische franken (zeg: een toenmalige gulden) kon je een album van *Nero* kopen. Op krantenpapier, akkoord. Maar voor een album van Kuifje moest een bedrag op de toonbank gelegd worden dat mijn budget ver te boven ging. *Nero* kon nog net, mits wat sparen.

Het stripfiguurtje Meneer Pheip

Meneer Pheip maakte zijn debuut in de onvoorstelbaar lange reeks *Nero*-albums in 1950. „*De Zwarte Voeten*“ was dat. Hij had toen nog geen naam maar hij was wel de liberale burgemeester van Moerbeke-Waas. Evenals directeur van de suikerfabriek. Hij sprak toen al het verhakkelde Nederlands van een Waal die de taal nooit geleerd had. In het album stelen buitenaardse wezens zijn lever hetgeen hem nauwelijks schijnt te deren. Later in het verhaal treden hij en de pijpenrokende Madam Pheip in het huwelijk. Daarbij doet zich het ongewone feit voor dat de man de naam van de vrouw krijgt toebedeeld. Hij veranderde ook nogal eens van voornaam. Het kon Isidoor zijn, Antoine, Charles-Louis, Oscar of Philemon. Dat laatste is blijkbaar zijn definitieve naam geworden.

Naar het schijnt zijn er slechts weinig Moerbekenaren die weten dat Meneer Pheip uit hun gemeente stamt. Die dus zouden weten dat het personage is geïnspireerd op een vroegere burgemeester en directeur van de suikerfabriek: Jean Marien. Hij was burgemeester van Moerbeke tijdens de Eerste Wereldoorlog, als vervanger van Maurice Lippens (wel, wel!). Die was vanaf midden 1915 tot het einde van de oorlog naar Duitsland verbannen. Net als Meneer Pheip sprak Marien Nederlands dat volop in het Frans was gedrenkt. „*Ah de Néron! 't Is kij ziet er fantastiquement formidable uit.*“ Crapuleux, dis!

Met de onbekendheid van de oorsprong van Meneer Pheip zal het in Moerbeke binnenkort wel gedaan zijn. Op het plein in de Statiestraat komt dan een bronzen beeld te staan van het kleine, corpulente, besnorde personage. Het beeld zal met de rug naar het vroegere stationsgebouw staan, met de ogen gericht op de schamele resten van de suikerfabriek, honderd meter verderop.

Met Meneer Pheip ben ik thans ook de pijp uit. Ik geef voor deze keer dus maar de pijp aan Maarten. Of Sint-Maarten? Hoewel... het was Sinterklaas die in de startzaal zijn opwachting maakte. Straks ook nog die rooie Coca Cola-figuur die uit Amerika is overgevaaid. Al die overgecommercialiseerde kindervrienden ook! Je kan je als kind niet meer draaien of keren of je wordt met geschenken naar je kop gegooit!

